

tyylilajissa, niin — kömpelöiden kirjoittajien psykologiaa tuntien — pelkään pahoin, että alamme »puhekieltä tavoittelevissa» teksteissä nähdä sellaisia hyperepäkorrekkeja muotoja kuin »älä soita sun suuta» ja »mä putosin mun perseelle». (Eräskin nuorisokirjailija, joka ei ole kömpelö kirjoittaja ja tavoittaa nykynuorison puhekielen yleisesti ottaen hyvin, saattaa teoksissaan kesken kaiken panna henkilöiden kieleen piirteitä, joita ei voi selittää muuten kuin hänen olettukseksi sen siitä, »miten nuoret puhuvat».)

Aarre Huhtala kirjoittaa uudesta raamatunkäännöksestä (»Miksi tarvitaan uusia raamatunsuomennoksia?»). Olen itse tätä ihmetellyt — miksi kääntää Raamattu kokonaan uudestaan näin pian, 50 vuoden jälkeen, kun edellinen laitos ajoittain korjattuna ja huosittuna kelpasi kolmesataa vuotta? Huhtala vastaa sangen vakuuttavasti: edellinen käännös oli tietoisin arkaisoiva ja seurasi alkutekstin sanamuotoja ja rakenteita kovin mekaanisesti. (Uuden testamentin kreikastako on siis peräisin »Jeesus vastasi ja sanoi?») Toinen tärkeä syy on uusien tekstilöytöjen esiintulo, etenkin kuuluisien Kuolleenmeren kirjakääröjen, jotka saattavat monia raamatunkohtia uuteen valoon.

Kirsti Mäkisen kirjoitus, kirjan viimeinen (»Muuttuuko lehtikieli? Muuttaako lehtikieli?»), on monipuolinen, tosin myös vähän hajanainen. On yllättävää, millaisia eroja lehtikielestä Mäkinen on löytänyt jopa niin lyhyen ajan kuluessa kuin 1976—91 (onnettomuus uutiset) ja 1986—89 [!] (pääkirjoitukset).

*

Yhteiskunta muuttuu — kieli muuttuu on syntynyt kirjoittajille annettuna tilaustyönä, ja se näkyy jossain määrin: kirjoitukset ovat aiheeltaan vähän hajanaisia, ja joihinkin on jäänyt ikäviä virheitä ja muita huolimattomuuksia. Kuten edeltä näkyy, ajankohtaisia kysymyksiä ja viireitä ajatuksia teokseen kuitenkin on

saatu mahtumaan. Toivottavasti kustantajienkin kiinnostus kielikysymyksiin lisääntyy.

JAAKKO ANHAVA

Urbaania suomen kieltä Ruotsissa

JARMO LAINIO *Spoken Finnish in Urban Sweden*. Uppsala Multiethnic Papers 15, Uppsala 1989. 398 s.

Tutkimuksen taustaa

Jarmo Lainion väitöskirjassa *Spoken Finnish in Urban Sweden* käsitellään Eskilstunaan muuttaneiden suomalaisten kielen muuttumista. Kielenoppaat ovat ensimmäisen polven siirtolaisia, ja he ovat lähtöisin neljältä eri murrealueelta eli lounaismurteiden, perihämäläisten ja itäsavolaisten murteiden sekä Kemin murteen alueelta. Väitöskirjassa tutkitaan, kuinka siirtolaisuus ja kulttuuriset ja sosiaaliset muutokset heijastuvat Ruotsissa asuvien suomalaisten kielessä.

Tutkimus kuuluu laajempaan FIDUS-projektiin (Finsk dialektutveckling i en svensk industristad). Sen alkuhypooteeseja ovat olleet seuraavat:

— On kehittymässä yhtenäinen ruotsin-suomen varieteetti.

— Tämän varieteetin kehitys noudattaa eri linjoja kuin suomensuomalaisen puhekielen muutos.

— Ruotsinsuomeen vaikuttavat enemmän itäiset ja pohjoiset murteet, koska siirtolaisuus näiden puhuma-alueilta on ollut laajaa.

Kakkosluvussa Lainio esittelee yleensä kielikontakteista kirjoitettua tutkimusta. Sen jälkeen hän siirtyy tarkastelemaan suomenkielisiä vähemmistöjä. Esitellyik-

si tulevat vuorollaan Tornionlaakson ja Värmlannin suomalaiset, kveenit sekä amerikansuomalaiset. Tekijä esittelee laajahkosti myös puhekielen tutkimusta Suomessa. Tämä saattaa suomalaista lukijaa hiukan yllättääkin. Toisaalta englanninkielisessä esityksessä se puolustaa paikkaansa. Tavoittaahan se sellaisenkin lukijakunnan, jolle Suomen kielitiede ei ole mitenkään tuttua, mutta jota kuitenkin kiinnostaa vähemmistökieli ja sen muutokset valtakulttuurin paineissa.

Kolmannessa luvussa Lainio esittelee laajahkosti suomen kirjakielen syntyä ja sen historiallis-poliittista taustaa. 1800-luvun sanastonsepitystyön esittely tuntuu jo ehkä hiukan liian kaukaiselta varsinaista tutkimusongelmaa ajatellen. Jälleen toisaalta suomen kieltä tuntemattomalle se antaa tietoa siitä, millaiset kielet ovat vastakkain suomi–ruotsi-kontaktitilanteessa. Fennistin kannalta jo hyvinkin tarpeettomana täytyy pitää selityksiä siitä, miten puristisesta kielenohjailupyrkimyksestä huolimatta suomessa tavataan runsas vieras vaikutus ja miten erityisesti länsimurteissa on paljon ruotsalaisuuksia, itämurteissa taas venäläisyyksiä.

Tärkeää on esittely sosiolingvivististä normeista ja prestiisistä. Suomessahan puhekielen muutosta ohjailevat – kuten tähänastisessa tutkimuksessa on jo useasti todettu – myös hyvin selvästi erilaiset piiloprestitiipiirteet (*covert prestige*). Näillä on keskeinen asema myös ruotsinsuomen muutostendensseissä, kuten työssä myöhemmin käy ilmi.

Neljännessä luvussa tekijä kuvaa ruotsinsuomalaisten sosiaalista, demografista ja sosiolingvivististä taustaa. Suomen nopea rakennemuutos, sodanjälkeinen korkea syntyvyys, yhteispohjoismaiset työmarkkinat vuodesta 1954 lähtien loivat pohjan suomalaisten massamuutolle Ruotsiin. Suomalaiset ovat vähitellen – lähinnä 1980-luvun kuluessa – tulleet yleisesti tunnetuksi ja tiedostetuksi osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa. Pakolaistulva muualta on ollut omiaan nostamaan

suomalaisten asemaa ruotsalaisten keskuudessa. Lainio esittelee myös ruotsinsuomalaisten kieliolojen kehitystä, kotikielen opetusta ja siihen osallistuvien oppilaiden määrää. Päämääränä on kotikielen opetuksessa ollut toimiva kaksikielisyys.

FIDUS-projekti – materiaali ja metodi

Lainio on valinnut tutkimuksensa informantit laajemmasta FIDUS-projektin aineistosta. Valintakriteerit olivat seuraavat:

– Avaininformanttien tuli olla asuneita valituilla murrealueilla niin kauan, että heidän murteensa oli ehtinyt kehittyä, eli ainakin 10–11 vuoden ikään saakka.

– Avaininformanttien tuli olla ainakin 5 vuotta Ruotsissa asuneita.

– Avaininformanttien tuli olla teollisuustyöntekijöitä, eli heidän tuli vastata yleisintä ruotsinsuomalaisten sosiaalista statusta.

– Heidän tuli olla käynyt muutama vuosi koulua Suomessa.

– Koulutukseltaan informantit muodostavat suunnilleen homogeenisen ryhmän. Akateemisesti koulutettuja ei kelpuutettu mukaan.

– Informantti ei saanut olla naimisissa tai avoliitossa ruotsinkielisen kanssa.

– Avaininformantit olivat iältään joko 20–30-vuotiaita tai 40–60-vuotiaita, jotta mukaan saadaan eri sukupolvien vertailu.

Lainio mainitsee lounaismurteiset ja perihämäläistä murretta puhuvat informanttinsa »kaupunkimurretta» puhuviksi (»urban») ja keminmurteiset ja pohjoiskarjalaiset puolestaan maaseutumurretta puhuviksi (»rural»). Lounaismurteiset ja perihämäläiset informantit eivät kuitenkaan ole kaupunkipaikoista lähtöisin, minkä Lainiokin mainitsee. Hän tarkoittaaakin jaollaan sitä, että läntisten ja eteläisten murteiden piirteet ovat paremmin edustettuna nykypuhesuomen muutostendensseissä. Vierastan kuitenkin hiukan Lainion rural–urban-diko-

tomiaa, koska ero ei nähdäkseni ole missään mielessä näin jyrkkä. Samalla tavalla tekijä myöhemmissä luvuissa nimeää tutkittavan kielenpiirteen eri variantteja.

Esimerkiksi täysi švaa-vokaali on Lainion mukaan itäsuomalainen ja maalainen («EastFi/Rural»). Tutkimuksen aineistossa kylläkin itäsavolaista murretta puhuvat informantit ovat selvimmin švaan käyttäjiä, ja toisaalta tietysti nyky-suomalaisessa puhekielessä švaa lienee leimautunut hyvin maalaiseksi. Kuitenkin tällainen tyypittely ja varianttien nimeäminen tuntuu hiukan turhalta ja osin jopa harhaanjohtavalta. Onhan švaa kielellisiltä toteutumisehdoiltaan joka tapauksessa laajempi länsimurteissa kuin itämurteissa. Lisäksi sen säilyminen vaikkapa eteläpohjalaisella murrealueella näyttää meikäläisen tutkimuksen mukaan peräti vankalta. Yhtä hyvin työssä olisi voinut käyttää yksinkertaisesti termejä täysi švaa-vokaali, puolipitkä švaa ja švaaton edustus.

Materiaali koostuu nauhoituksista ja kyselylomakkeesta. 239 vastaajalle lähetettiin kyselylomake, jossa kysyttiin heidän taustastaan ja kielellisestä käyttäytymisestään. Lomakkeessa pyydettiin vastaajia myös osallistumaan ryhmäkeskusteluun ja tuomaan mukanaan kolme suomea puhuvaa kumppania. 124 vastausta saatiin. Osa vastanneista kuitenkin kieltäytyi keskusteluista. Varsinaiset avaininformantit valitsi Lainio, ja kielenoppaat itse valitsivat keskustelukumppaninsa. Lopulta avaininformantteja kertyi tällä tavoin 54. Nämä jakautuvat alaryhmiin seuraavasti: A = nuoret naiset (20–30-vuotiaat), B = nuoret miehet, C = vanhemmat naiset (40–60-vuotiaat) ja D = vanhemmat miehet. Murrealueittain lounaismurteisia on 10, perihämäläisiä 7, Kemin murretta puhuvia 16 ja pohjoiskarjalaisia itäsavolaisten murteiden alueelta 21. Lounais- ja hämäläismurteisista on mukana ainoastaan vanhempien informanttien ryhmä. Tasalukuisemmat ryhmät olisi tietysti vertailta-

vuuden kannalta ollut parempi ratkaisu, mutta ehkäpä Eskilstunan siirtolaisten tausta ei suonut siihen mahdollisuutta.

Aineisto siis kerättiin ryhmäkeskusteluissa, joissa mukana oli kolme tai neljä henkeä. Heille oli annettu valmiit aiheet erikseen kirjoitettuna korteilla, ja informantteja pyydettiin puhumaan aiheesta niin pitkään kuin mahdollista. Lainio itse kuunteli ja äänitti toisessa huoneessa keskustelun. Tätä informantit eivät tienneet. Suomalaisessa puhekielitutkimuksessa tämä on pioneerityötä. Koskaan aiemmin (tai tämän jälkeenkään) en tiedä ns. observoijan paradoksia koetun torjua yhtä tehokkaasti. Kaikki informantit eivät kuitenkaan kyenneet vapautumaan nauhoitustilanteessa. Mukana oli sekä pelkkiä nais- että miesryhmiä ja toisaalta sekaryhmiä.

Transkription ongelmille teoksessa on uhrattu runsaahkosti tilaa, mikä vaikuttaa hiukan tarpeettomalta, eikä vähiten siksi, että varsinaisia esimerkkilauseita ei työssä lainkaan ole. Tätä pitäisin pieneenä puutteena. Muuten varsin tarkasti kuvattu aineisto jää nyt lukijalle hyvin abstraktiksi.

Tutkittavat piirteet, niiden valinta ja tulokset

Tutkittavat piirteet ovat pitkälle samoja, joita on tutkittu Suomessakin Nykysuomalaisen puhekielen murros -projektissa sekä sen vanavedessä tehdyissä monissa opinnäytetöissä. Tämän Lainio on asettanut yhdeksi valintakriteerikseenkin. Piirteet ovat

1. yleiskielen *d*:n vastineet,
2. *ts*-yhtymän vastineet,
3. švaa-vokaali,
4. diftongien *uo* ja *ie* avartuminen,
5. adessiivin ja allatiivin loppuheitto,
6. III infinitiivin illatiivin tunnuksellisuus ja
7. passiivin käyttö monikon 1. persoonan funktiossa.

Valittujen kielivariaabelien murretausta ja erilaiset muuttumissuuntaukset ny-

Kirjallisuutta

kypuhekielessä on esitelty hyvin seikka-
peräisesti. Kirjallisuusviitteet ovat tässä
– kuten koko tutkimuksessakin – hyvin
laajat. Huomioon on otettu myös suoma-
laiset opinnäytetyöt graduista lähtien.

D:n vastineita käsittelevässä luvussa
Lainio jaottelee aineistonsa kuten meil-
läkin vastaavissa tutkimuksissa on tehty,
eli hän tarkastelee erikseen *d:n* vastineita
fonologisissa konteksteissa *VdV*, *VVdV*
ja *hd*. Eriksen hän tarkastelee myös lai-
na- ja uudissanoja. Tämän jälkeen tekijä
tarkastelee kaikkia murreryhmiään eri-
ksen. Hän taulukoi aina erikseen kaik-
kien mahdollisten varianttien jakauman
ensin kielenoppaittain ja sitten kielellis-
ten ympäristöjen mukaan. Lopussa tu-
lokset esitetään kootusti havainnollisin
pylväsdiagrammeihin, joista näkyy ikä-
ryhmittäin eri varianttien yhteenlaskettu
edustus eri analysoimisympäristöissä.
Kautta linjan on havaittavissa, että jokai-
sen alaryhmän selkeästi hallitsevin va-
riantti on vanhan pohjamurteen oma
edustus. Muuten tulokset noudattelevat
pitkälti samoja linjoja kuin suomalaisis-
sakin tutkimuksissa. Variantti *d* on
kaikkein yleisin lyhyen vokaalin jälkei-
sessä asemassa. *hd*-yhtymässä taas kato-
valtaa alaa pohjamurteen edustuksesta
riippumatta. Yleiskielinen variantti on
myös odotuksenmukaisesti ja suomalaisia
tutkimuksia myötäillen lähes kaksi
kertaa yleisempi naisilla kuin miehillä.
Itäsavolaisilla informanteilla ei tällaista
eroa ole.

D-variaabelin jälkeen tekijä käsittelee
muut tutkimansa kielenpiirteet samaan
tapaan. Analyysi on hyvin yksityiskohtai-
sta sekä kielenoppaittain että kielellis-
ten ympäristöjen mukaan. Käsitteily on
paikoin ehkä hiukan liiaksikin detaljei-
hin tarttuvaa, mutta lukujen lopun sel-
keät pylväsdiagrammit pelastavat asian.

ts-yhtymän kohdalla tulokset poikkeat
kovastikin *d*:stä saaduista. Yleiskie-
linen *ts* nimittäin näyttää valtaavan alaa
kaikissa tutkituissa murreryhmissä. Tä-
mä kyllä johtuu *Ruotsi*-sanan korkeasta
frekvenssistä. Tätä tulosten vääristymää

Lainio eliminoi esittämällä erikseen
muutamien taajafrekvenssisten sanojen
ts-yhtymän vastineet. Kaikkien murre-
ryhmien osalta hän on erikseen taulu-
koinut sanat *Ruotsi*, *katsoa*, *metsä*, *seit-
semän*, *viitsiä*, *etsiä* ja *paitsi*. Muutenkin
Lainio tarkastelee työssään useankin
piirteen kohdalla varianttien leksikaalis-
ta jakaumaa, mitä on pidettävä ansiona
moneen muuhun samantyyppiseen tut-
kimukseen verrattuna. Vaihtelematon *tt*-
variantti näyttää olevan häviämään
päin. Samoin *ht* on käytössä yleensä
vain vanhoilla itäsavolaisilla. Lingvisti-
sesti se näyttää keskittyvän erityisesti
katsoa-verbiin.

Švaa näyttää olevan myös ruotsin-
suomessa erityisesti miehinen murrepiir-
re. Sekä piirteen käyttöfrekvenssi että
vokaalin pituus on miehillä naisia suu-
rempi. Yllättävää on, että švaata tava-
taan myös lounaissuomalaisten infor-
manttien kielessä. Tätä Lainio pitää itäis-
ten ja pohjoisten murteiden vaikutukse-
na. Alkuhypoteesi näiden murteiden
osuudesta ruotsinsuomalaisen puhekie-
len muovautumisessa näyttää siis aina-
kin osittain käyvän toteen. Odotuksen-
mukaisesti švaa on yleisin *l*-alkuisissa
konsonanttiyhtymissä. Leksikaalisesti
tarkasteltuna *tulukki* ja *palakka* ovat
suosituimpia švaa-sanoja.

Diftongin avartuminen näyttää Eskils-
tunassakin kuuluvan selvästi lounais-
murteisten ja perihämäläisten informant-
tien kieleen. Jonkin verran osittaista ja
jopa täyttä avartumista on kotiutunut
myös itä- ja pohjoissuomalaisten infor-
manttien kieleen. Hyvin selvästi näiden
murreryhmien kielenoppaihin on tarttu-
nut adessiivin loppuheitto, joka on *olla*-
verbin edellä tapahtunut heidän kieles-
sään peräti 50-prosenttisesti. Lounais-
murteisilla loppuheitto on odotuksen-
mukaisesti aivan säännöllistä. Kolmen
muun tutkitun murreryhmän tapaukses-
sa loppuheitto näyttää yleistyvän seu-
raavanlaisessa järjestyksessä: *olla*-verbin
edellä > yleensä vokaalien edellä > sa-
nanloppuisessa asemassa > konsonant-

tien edellä. Allatiivin loppuheitto on paljon harvinaisempaa ja sitä esiintyy eniten kieltoverbin, *olla*-verbin ja *että*-konjunktion edellä.

III infinitiivin illatiivia Lainio käsittelee sekä fonologisesti että morfologisesti. Fonologisesti hän erottaa lounais- ja peräpohjalaismurteiden *h*:lliset variantit (*tekemähä, tekemhän*), geminoituneen muodon, yleiskielisen sekä yleiskielen ja geminaatiollisen välimuodon. Morfologisesti hän tarkastelee tunnuksellisen ja tunnuksettoman muodon käyttöä. *h*:lliset variantit näyttävät olevan nopeasti jäämässä pois käytöstä. Tunnukselliset yleiskieliset tai osittain geminoituneet (*tekemään, tekemmään*) muodot ovat kaikissa ryhmissä yleistymässä. Suomen puolella ekspansiivinen tunnukseton (*tekeen*) ei näytä olevan ruotsinsuomalaisen keskuudessa yhtä suosittu. Se on edelleen pohjamurteen mukaisesti yleisin hämäläisillä informanteilla. Vain nuoret itäsavolaismurteiset naiset ovat pohjamurteensa vastaisesti omaksuneet tunnuksettoman muodon jo yli 40-prosenttisesti.

III infinitiivin illatiivin käsittelyssä pari yksityiskohtaa paistaa silmään. Tekijä nimittäin tulkitsee itäsavolaista murretta edustavan sitaatin *määk, katon niitä pyyvvöksijä* siten, että se vastaa yleiskielen *mene katsomaan niitä pyydyksiä*. Tulkintavaihtoehtoa *mene, katso niitä pyydyksiä* hän ei pidä todennäköisenä. Nähdäkseni kuitenkin jälkimmäinen tulkinta olisi oikea. Ensinnäkin pitäisin *mene, katso* -tyyppistä konjunktiotonta rinnastusta itämurteille varsin idiomattisena, ja toiseksi III infinitiivin illatiivin tunnukseton muoto *kahtoa*-verbistä ei kuuluisi *katon* vaan ehkä **kahttoon* tms. Lisäksi Lainio puhuu yleensä erikoisgeminaatiosta (*special gemination*), vaikka esim. *kävelemmään*-tyyppisissä muodoissa on ymmärtääkseni kysymys yleisgeminaatiosta.

Passiivimuoto monikon 1. persoonan funktiossa on Lainion tutkittavista kie-

lenpiirteistä viimeinen. Samalla siinä variaatiota esiintyy kaikkein vähiten. Tekijä sanookin, että passiivimuoto monikon 1. persoonan tehtävässä »is a candidate for the term a SweFi variant», siksi yhtenäinen sen edustus on kaikissa murre-, ikä- ja sukupuoliryhmissä.

Lopuksi

Loppuluvussa Lainio esittelee aluksi yksilöittäisen kielenkäytön eroja. Luku ei sinänsä tuota yllätyksiä, tulokset nimitäin noudattelevat hyvinkin pitkälle meikäläisissä tutkimuksissa saatuja tuloksia. Esimerkiksi useissa tapauksissa miehet ovat naisia paremmin säilyttäneet murteensa. Itäsavolaiset ovat taas murreryhmänä se, joka nopeimmin on hylkäämässä murteensa leimallisuuksia. Yksilöittäisen tarkastelun jälkeen tutkimuksessa esitellään eri varianttien yhteenlasketut prosentuaaliset osuudet käyrädiagrammeihin siten, että x-akselin muuttujia ovat tutkittavat variaabelit ja y-akselin taas eri variantit. Jokainen tutkittava murreryhmä saa näin oman diagramminsa.

Toinen vaihtoehto olisi ollut piirtää jokaiselle kielivariaabelille oma diagramminsa. Tällöin x-akselin muuttujina olisivat tutkitut murreryhmät ja y-akselin puolestaan eri kielenpiirteiden variantit. Näin samasta kuviosta näkyisi, mikä verran murreryhmät ovat lainanneet toisiltaan omalle pohjamurteelleen vieraita variantteja, mikä on työn keskeisimpiä tuloksia.

Kokonaisuutena arvioiden Jarmo Lainion väitöskirja on massiivinen työ, joka on tulostettu poikkeuksellisen huolellisesti ja pikkutarkasti. Se on loistava avaus ruotsinsuomalaisten siirtolaisten kielen tutkimukselle. Yleisemmin se on arvokas lisä nykysuomalaisen puhekielen eri varieteettien ja niiden muuttumisen kuvaukseen.

HARRI MANTILA